

I. T. OGORODNYIKOV: A SZOVJET NEVELÉSELMÉLET IDŐSZERŰ PROBLÉMÁI

Szovjetszkaja Pedagogika, 1969. 7. szám.

Orgorodnyikov professzor, a Szovjetunió Neveléstudományi Akadémiájának levelező tagja, tanulmányában azokat a nevelésméleti problémákat tekinti át, amelyek a SZKP Központi Bizottságának a Neveléstudományi Akadémia munkájának irányelveit meghatározó 1969-i februári határozat értelmében különösen fontosak, és beható vizsgálatot igényelnek.

A nevelés a társadalmi élet más jelenségeivel szoros összefüggésben és kölcsönhatásban alakul ki és fejlődik — írja. Sok tényező hat az ember fejlődésére: a természet, a munka, a többi emberrel való érintkezés, a változatos társadalmi tevékenység stb. Ezzel kapcsolatban veti fel a kérdést: *miben különbözik a nevelés az emberek társadalmi formálásának más tényezőitől*, mennyiben jogos a nevelés fogalmába a társadalmi formálás egész folyamatát belefoglalni? S mindjárt meg is adja a választ. Szerinte a szociológiai és a pedagógiai szakirodalomban nemegyszer azonosítják a neveléssel az emberek társadalmi formálását. A Pedagógiai Enciklopédia „Pedagógia” c. fejezetében pl. azt olvashatjuk, hogy „a tágabb értelemben vett nevelés a fejlődésre gyakorolt befolyás és ennek a befolyásnak az eredménye. Erre a jelentésre gondolnak, akik jogosan azt hangoztatják, hogy egész élete neveli az embert”¹

Ugyanígy értelmezi a nevelés fogalmát a Proszvescsenyije kiadásában 1967-ben megjelent pedagógiai előadásorozat. A szerzők szerint „a tágabb értelemben vett nevelés az embert, a növendéket érő hatás egész folyamata: az egész társadalmi életrendnek, az iskolának és a családnak, az irodalomnak és a színháznak, a rádióknak és a televízióknak a hatása”² I. T. OGORODNYIKOV szerint az ilyen kijelentésekből az következik, hogy a nevelés a személyiséget érő összes külső hatást magában foglalja, függetlenül ezek minőségi sajátosságától és jelentkezésük körülményeitől. Egyenlőségjelet tesznek a nevelés és a

társadalmi formálás közé. A nevelés ilyen értelmezése szerint a pedagógiának az emberek társadalmi formálására vonatkozó tudománynak kell lennie. OGORODNYIKOV szerint ez nem helyes. Az emberek társadalmi formálása átfogóbb folyamat, mint a nevelés: a társadalmi élet és tevékenység valamennyi területén folyik, a személyiségnek a környezettel és annak sokféle hatásával való kölcsönhatásának valamennyi fajtájában. Az ember, miközben részt vesz a kommunizmus építésében, társadalmi és termelési tapasztalatokat szerez, fejleszti testi és értelmi erőit, formálja tudatát. Más szóval: változatos tevékenységük során az emberek maguk is mássá válnak. A kommunista elveknek a gazdasági és társadalmi életben való érvényesülése léptenyomon arról győzi meg őket, hogy csak a társadalom kommunista berendezése esetén tudják igazán kielégíteni anyagi és szellemi szükségleteiket, csak akkor lehetnek a társadalom teljes jogú tagjai, akkor vehetnek tevékenyen részt a társadalom építésében. A kommunizmus építése már pusztá létével is formálja az új embert. Helytelen azonban a nevelést a társadalmi emberformálásnak ezzel a folyamatával azonosítani. A nevelésnek megvannak a maga *specifikus sajátosságai*, amelyek megkülönböztetik a társadalmi formálás más tényezőitől.

A nevelés legelső sajátága az, hogy rendeltetése a serdülő nemzedéknek és a felnőtteknek az életre, a munkára és a társadalmi tevékenységre való előkészítése, — míg a személyiséget formáló egyéb társadalmi tényezők más alapon keletkeznek és fejlődnek, a társadalmi fejlődés más törvényszerűségeit tükrözik. Bármilyen formáló ereje van a társadalmi környezetnek és az emberek életkörülményeinek, ezek nem biztosíthatják az emberek sokoldalú fejlődését, nem vértézhetik fel őket a tudományos ismeretek rendszerevel, nem alakíthatják ki egységes kommunista világnézetüket. Mindehhez speciálisan

¹ Pedagogicseszskaja Enciklopedyija, 3. kötet 286. l.

² Pedagogia. Előadásorozat. Szerk.: G. I. Scukina, J. J. Golant, K. D. Ragyina, Proszvescsenyije, Moszkva, 1966. 13. l.

szervezett nevelési rendszerre van szükség. Ezért hangsúlyozza a szerző a nevelés sajátos szerepét a személyiség társadalmi formálásának általános folyamatán belül, de figyelmeztet arra, hogy nagy hibát követnénk el, ha elszakítanánk a többi tényezőtől. A nevelés ereje éppen abban rejlik — mutat rá I. T. OGORODNYIKOV —, hogy egységet alkot a személyiség társadalmi formálásával. Nemcsak támaszkodik az emberi élet és tevékenység társadalmi feltételeinek formáló hatására, hanem maga is egyre jobban behatol ezekbe a sférákba. Jelentős részben ettől függ a hatékonysága.

A szocialista társadalomban a nevelés szilárdan támaszkodik a szocialista valóságra és a tanulók társadalmi gyakorlatára, egyúttal pedig elejét veszi az idegen ideológiától és egyes emberek lelkületéből származó káros hatásoknak, szembeszegül ezekkel. Mind-ebből az következik, hogy a nevelés szervezete kerül egyre szorosabb kapcsolatba az élettel, behatol az életbe.

Milyen problémák tudományos vizsgálatára van tehát szükség? I. T. OGORODNYIKOV mindenképp az alábbiakat emeli ki: az emberek nevelésének és társadalmi formálásának egysége és különbségei; összefüggések és kapcsolatok az embereket a kommunizmus építése folyamán érő szervezett és szervezetlen hatások között; a nevelés behatolása a társadalmi élet különböző szféréiba; az emberek élettapasztalataira, ismereteire és társadalmi gyakorlatára való támaszkodás a nevelésben; a nevelés szerepe az embereket érő, társadalmunktól idegen hatások megelőzésében; az emberek társadalmi magatartásának sokszínű társadalmi és egyéni motívumai és a nevelés szerepe ezek kialakításában.

A nevelés egyik alapvető problémáját a gyermekek nevelésének és fejlődésének egysége és különbségei jelentik. A szerző megállapítja, hogy a Szovjetunióban a pedagógia tudománya sokáig egyoldalúan fejlődött. Főként a gyermekek nevelésének és oktatásának céljait, tartalmát és módszereit egykezett kidolgozni, nem érdeklődött kellőképpen fejlődésük iránt. Az erkölcsi nevelés kutatói pl. többnyire beérték a gyermekekre gyakorolt nevelőhatás tartalmának és módszereinek kidolgozásával, nem igyekeztek tisztázni azt, hogyan alakulnak és fejlődnek ki erkölcsileg maguk a gyermekek, a kialakuló erkölcsi tudatuk és magatartásuk milyen mértékben felel meg a kommunista erkölcsi normáinak. Az utóbbi években észrevehetően megváltozott a helyzet a neveléstudományban, sok olyan kérdés azonban, amely a nevelés és a fejlődés viszonyára és kapcsolatára vonatkozik, továbbra is várja az alaposabb kifejtést.

Revideálni kell a pedagógia és a pszichológia között kialakult viszonyt is. Erősen elterjedt az a felfogás, hogy mivel a gyermekek fejlő-

dését a pszichológia tanulmányozza, a pedagógia csupán felhasználja e tudomány eredményeit. I. T. OGORODNYIKOV szerint ez a felfogás téves. Szegényíti a pedagógia tudományát, korlátozza tárgyát, elvitatva jogát bizonyos problémák önálló, sajátos pedagógiai szempontú kidolgozására. Mít jelent hát a gyermek fejlődése, s milyen összefüggésben áll a neveléssel? — veti fel a kérdést OGORODNYIKOV professzor. A gyermekek fejlődése magában foglalja a személyiségnek mind a vele született, mind a társadalmilag szerzett sajátosságait és tulajdonságait, egységükben véve. Helyes az a megállapítás, hogy a gyermekek fejlődése a velük született és a szerzett, a természeti és a társadalmi elemek ötvözete. A fejlődés a személyiség belső képződésének a folyamata. Nem állíthatjuk a nevelés mellé, mint ezt olykor teszik. Maga is beletartozik a nevelés tárgyába, bár nem korlátozódik arra. A nevelés teremti meg a gyermekek velük született hajlamainak és képességeinek fejlődéséhez szükséges feltételeket, megadja nekik a társadalmilag szükséges irányt, felvértezi a gyermekeket az emberiség általánosított tapasztalataival, alakítja tudatukat, bevonja őket a társadalmi élet és tevékenység különböző formáiba. A gyermekek fejlődésének törvényszerű jellegét, amely a nevelés alapjául szolgál, a polgári pedagógia is elismeri, a szovjet pedagógia azonban más elvi alapon dolgozza ki ezt a kérdést. Határozottan elveti, tudományosan helytelennek és osztályszempontból idegennek minősíti azokat a nézeteket, amelyek szerint a gyermekek fejlődését teljesen meghatározza az öröklődés, velük születnek eszméik, tudatuk, érdeklődésük, s bizonyos tevékenységre való hajlamaik. Elveti a szovjet pedagógia azt a kispolgári gondolatot is, hogy a nevelésnek a gyermekek fejlődését, természetes szükségleteit és érdeklődéseit kell követnie. A jövő nemzedék nevelése, mint a társadalmi formálás szervezett és célratoró folyamata, a gyermekek elért fejlődési szintjének megfelelően megy végbe, és magában is foglalja, irányítja ezt a fejlődést. Átfogja a testi és intellektuális élettevékenység minden szféráját, egyre magasabb fokra emelkedik. Minél érettebbé válnak testileg és szellemileg a gyermekek, annál kevésbé maradnak csupán tárgyai a nevelésnek; a nevelés alanyaivá válnak, fokozódik önállóságuk és alkotó aktivitásuk. A tanárok és nevelők nevelési tevékenységében pedig kibővülnek a változatos megismerés és társadalmi tevékenység szervezésével és irányításával kapcsolatos funkcióik. A szovjet neveléstudománynak, a szociológusok, fiziológusok és pszichológusok kutatásaira támaszkodva tanulmányoznia kell a gyermekek fejlődését a nevelés folyamán; tisztázni kell, hogyan alakulnak ki kommunista nézeteik, a társadalmi magatartásra vonatkozó normáik, szabályaik és készségeik; fel kell

derítenie, milyen körülmények között segíti elő a nevelőmunka a jobb eredmények elérését a különböző korcsoportba tartozó gyermekek kommunista nevelése terén.

A szovjet nevelésméleti kutatók egyik legfontosabb feladata a *nevelés és az oktatás egymáshoz való viszonyának feltárása*. A pedagógiában tudvalevőleg kétféleképpen használják a nevelés fogalmát: tágabb és szűkebb értelemben. Az előbbi esetben a nevelés a serdülő nemzedék életre való előkészítésének egész folyamatát jelenti, beleértve a képzést és az oktatást is. A második esetben a nevelést egy sorba állítják a képzéssel és az oktatással. Mi tartozik a szűkebb értelemben vett neveléshez? A pedagógiai szakirodalomban többféleképpen válaszolnak erre a kérdésre. Némelyik szerző a nevelés specifikumát tartalmából kiindulva igyekszik tisztázni, mások a személyiség fejlődéséből indulnak ki, ismét mások az iskolai tevékenység formáiból, a képzéshez és oktatáshoz sorolva a tanulmányi foglalkozásokat, a neveléshez pedig a tanórán kívüli munkát.

Mi tehát a *döntő szempont a nevelés és a képzés specifikumának megállapításában*? A serdülő nemzedéknek az életre való szervezett és céltudatos előkészítése, amely a tágabb értelemben vett nevelés tárgyát képezi, az élet megismerését és a hozzá való viszony kialakulását foglalja magában. Ennek az egységes folyamatnak a két oldala különbözteti meg a szűkebb értelemben vett nevelést a képzéstől és oktatástól. Az élet megismerése a képzés funkciója, a hozzá való viszony kialakulása pedig a nevelésé. A képzés fogalmába tartozik mindaz, ami a tanulók megismerő tevékenységének folyamatában, a tudományos ismeretek rendszerének elsajátításában szerepel, függetlenül attól, hogy ez milyen formában történik. Az élet megismeréséhez tartozik a tudományos eszmék és törvények elsajátítása is. A nevelés területét alkotják viszont az iskola tanulmányi és tanórán kívüli tevékenységének, a család, a kommunista ifjúsági szervezetek tevékenységének változatos formái, amelyek arra irányulnak, hogy kialakítsák a tanulók kommunista viszonyát a társadalomhoz, a szocialista államhoz, a munkához, az emberekhez. Mindebből az következik, hogy a nevelés és az oktatás nem választható el egymástól, de nem is azonos egymással. Hogy mindkettőt eredményesen megvalósíthassuk, egységükben kell látnunk őket, de egyiknek a specifikus jellegéről sem szabad megfeledkeznünk.

Miben áll a *nevelés és az oktatás egysége és különbsége*? A nevelés és az oktatás egységét mindenekelőtt céljaik közös volta, a nevelő oktatás, a gyermekek harmonikus fejlődése jelenti. Az oktatás csak nevelő jellegű lehet, a nevelés nem szakadhat el az oktatástól. A biológianár, amikor természettudományi

ismeretekkel gazdagítja a tanulókat, egyszerűsmind tudásvágyra, kíváncsiságra, a természet iránti cselekvő magatartásra is neveli őket; a történelemtanárr, miközben a történelmi tények, események és a társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretével vértézi fel őket, egyszerűsmind hazájuk és a szocialista állam iránti szeretetre és hűségre neveli, a tudatos társadalmi tevékenységre készíti elő tanítványait. Helytelen volna azonban az ismeretek elsajátítását a neveléssel azonosítani. Lehet, hogy a tanulók egyformán elsajátították az ismereteket, de különböző nézeteket alkottak a tárgyalat jelenségekről és eseményekről, különbözőképpen használják fel ismereteiket az életben, a társadalmi gyakorlatban. A kommunista nézetek és elvek az ismereteknek a társadalmi gyakorlattal, az életre való cselekvő viszony kialakításával való egysége alapján épülnek fel.

A nevelés és az oktatás egységének feltárása a neveléstudomány legfontosabb feladatai közé tartozik. Ehhez azonban mindenekelőtt át kell hidalni a didaktika, a nevelésmélet és a szakmódszertan közti szakadékokat. Jelenleg a didaktikai kutatások nemegyszer elszakadnak a nevelési problémák vizsgálatától, a nevelési problémák kutatása pedig a tanulási folyamatától. Még jobban megbomlott a kapcsolat a szakmódszertanok és a nevelésmélet között. Ez az iskola munkáján is meglátszik. A nevelői tevékenységnek korántsem minden fajtája játszódik le szinkronban az oktatással, hiszen mindkettőnek megvan a maga belső logikája. Ez az oktatás esetében az ismeretrendszer kibontakozásának logikájára, a nevelés esetében pedig a gyermekek életbe és társadalmi tevékenységbe való, egyre átfogóbb bekapcsolódásának logikájára épül. Az iskolai szakmai és tantárgycsoport munkaközösségek pl. szinte egyáltalán nem foglalkoznak azzal, hogyan lehet nevelni a tanulókat az oktatás folyamán. Ez az irányvonal bizonyos mértékben már a pedagógiai főiskolákon kialakul, ahol a hallgatók oktatási gyakorlatának irányítását teljesen a szaktárgyi és módszertani tanszerekre, a tanórán kívüli munkára vonatkozó gyakorlatuk irányítását pedig a pedagógiai tanszerekre bízzák. Ludasak ebben némileg a pedagógiai tankönyvek is, amelyek formális ismérv alapján választják el egymástól az oktatás és a nevelés elméletét: mindaz, ami az órán folyik, a didaktikába tartozik, ami pedig a tanórán kívül, az a nevelésméletbe.

OGORODNYIKOV professzor szerint *további elméleti kidolgozásra szorulnak* az alábbi kérdések: a megismerés logikája és a tanulók külvilághoz való viszonyának logikája; az ismeretek elsajátításának és a tanult természeti és társadalmi jelenségekhez való viszony kialakításának egysége és különbségei; a tanulóknak az oktatás és nevelés folyamán kialakuló tudományos eszmék, nézetek és

társadalmi magatartási normák objektív és szubjektív jellege; a tudományos ismeretek és a tanulók tanulmányi és órán kívüli munkában szerzett társadalmi gyakorlata, illetve a diákszervezetek társadalmi tevékenysége közötti kapcsolatok tartalma és fajtái; az iskolai képzés tartalmának dialektikus materialista alapjai és a nevelő oktatás lényege;

a nevelő oktatás általános és specifikus módszerei az egyes tantárgyak tárgyalásának rendszerében; a tanulók nevelésének tartalma és módszerei a tanórán kívüli foglalkozások rendszerében, illetve a Komszomol, az úttörő- és a diákszervezet tevékenységében.

I. L.

W. HENNIG: FIATALOK ÉRDEKLŐDÉSI STRUKTÚRAI

(Interessenstrukturen von Jugendlichen.)
 Jugendforschung, 1968. 5. szám, 19—33. o.

A szerző 11—18 éves tanulók érdeklődési irányait vizsgálta. Összesen kétezer tanuló adatait gyűjtötte össze, az 5—10. osztályban osztályonként 150—150 fiút és leányt, a 11—12. osztályban pedig 50—50 fiút és leányt kérdezett ki. Az adatfelvétel 1965 őszén történt Lipcsében.

A vizsgált személyek 17 érdeklődési kört felsoroló válaszlapon jelölték meg saját érdeklődési köreiket. Válaszlehetőségek: irodalom (ir), utazás (ut), földrajz (fö), biológia (bi), fizika (fiz), erkölcs (erk), politika (pol), lélektan (lél), ismeretelmélet (ism), közgazdaság (közg), technika (tech), film (film), komoly zene (kom. z), könnyűzene (kö. z), tánc (tánc), divat (divat), sport (sport). A rövidítések a grafikonokon szereplő jelzések.

(Problémák: miért éppen ezeket a válaszlehetőségeket adták a tanulók elé? Így hiányosnak tűnik. — A válaszokban egyenlő súllyal szerepel az erős és a gyenge érdeklődés, különbségük az összegezéskor elsikkad. — A válaszokban ugyancsak egyenlővé válik a csupán vágyban megnyilvánuló érdeklődés az intenzív tevékenységben kifejeződő érdeklődéssel.)

A szerző négy csoportban összegezte eredményeit: 11—14 éves fiúk, 11—14 éves leányok, 15—18 éves fiúk, 15—18 éves leányok.

E csoportokon belül meghatározták a begyűjtött adatokból a gyakorisági sorrendet: a csak kevés tanulónál jelentkező érdeklődési körök előfordulási arányát 0,1—5,0 közti számmal (jelzése a grafikonon: körcik), a közepes sűrűséggel megnyilvánuló érdeklődési köröket 5,1—9,0 közötti számokkal (jelzése: karika), a legtöbb gyermeknél jelentkező, tehát fő érdeklődési köröket pedig 9,1-től kezdődő számokkal jelezték (jelzése: kettős karika).

Ezután grafikonra vetítették ki az eredményeket, az osztályozásnak megfelelően: középpontba a magas pontszámú fő érdeklődési körök kerültek, köréjük a közepes és a periférikus érdeklődési ágak. Feltüntetették az egyes érdeklődési körök kapcsolatát is.

Néhány megállapítás a szerző összefoglaló elemzéséből:

A 11—14 éves fiúk és leányok esetében a fiúk érdeklődési struktúrájának középpontja gazdagabb, mivel itt öt fő érdeklődési kör szerepel (utazás, földrajz, technika, sport, könnyűzene), a leányoknál pedig csak három (utazás, könnyűzene, divat). Kettő ezek közül közös, a másik három gyakorisága eltérő, de lényeges különbség csak a technika és a divat iránti érdeklődésben van a fiúk és a leányok között:

	fiúk	leányok
Könnyűzene	9,8	14,7
Sport	10,8	7,6
Technika	10,2	2,2
Utazás	10,6	10,1
Földrajz	9,3	7,4
Divat	3,2	9,8

A 15—18 éves fiúk érdeklődésének középpontjában négy terület található (utazás, technika, erkölcsi kérdések, könnyűzene), a leányoknál csak három (utazás, erkölcsi kérdések, divat). Itt ugyancsak két közös fő terület található, feltűnő a technika és a divat iránti érdeklődésben változatlanul meglevő nagy különbség.

	fiúk	leányok
Erkölcsi kérdések	9,0	10,1
Utazás	9,5	9,4
Technika	10,6	3,0
Divat	3,0	10,4
Könnyűzene	10,2	8,4

A szerző szerint a 11—14 éves tanulóknál nagyobb a nemek közötti különbség az érdeklődési köröket illetően, később azonban, a 15—18 éveseknél a különbségek egyre inkább elmosódnak.